

ΓΛΩΣΣΙΚΕΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ:
Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥΣ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΚΑΙ ΤΟ ΥΦΟΣ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΣΤΟ ΝΟΗΜΑ ΚΑΙ ΤΟ ΥΦΟΣ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Το ύφος και το νόημα του κειμένου είναι συνδυασμός γλωσσικών επιλογών. Εφόσον κατανοήσουμε το υπάρχον ύφος και νόημα ενός κειμένου, διερευνούμε και προσδιορίζουμε ποια είναι η ειδικότερη συμβολή κάθε γλωσσικής επιλογής και εν προκειμένω των γραμματικών χρόνων. Οι γραμματικοί χρόνοι βοηθούν να κατανοήσουμε τα χρονικά επίπεδα στα οποία κινείται η αφήγηση.

ΠΑΡΟΝΤΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

- α.** Ο **Ενεστώτας** χρησιμοποιείται για να δηλωθεί πως ένα γεγονός ή μια ενέργεια διαδραματίζεται στο παρόν ή είναι ένα επαναλαμβανόμενο γεγονός. Επίσης, ως ιστορικός, χρησιμοποιείται σε παρελθοντικές αφηγήσεις για να αποδοθούν με μεγαλύτερη ζωντάνια.
- β.** Ο **Παρακείμενος** χρησιμοποιείται για να δηλωθεί μια ενέργεια που έγινε στο παρελθόν, αλλά τα αποτελέσματα της συνεχίζουν να ισχύουν στο παρόν. Έτσι, ο χρόνος αυτός κινείται παράλληλα ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν.

Η λειτουργία των παροντικών χρόνων στο νόημα του κειμένου

- Τοποθέτηση της εξέλιξης των γεγονότων στο παρόν. Η αφήγηση αποκτά αμεσότητα, ζωντάνια, διάρκεια.
- Απόδοση διαχρονικότητας στο μήνυμα του λογοτεχνικού κειμένου. Ο αναγνώστης προσλαμβάνει το περιεχόμενο του κειμένου σαν επίκαιρο μήνυμα του δικού του παρόντος.
- Με τη χρήση του ιστορικού Ενεστώτα αναβιώνουν γεγονότα καίριας σημασίας. Ο ιστορικός Ενεστώτας φανερώνει, ακόμη, την αναλλοίωτη επαφή του ήρωα με το παρελθόν.

Η λειτουργία των παροντικών χρόνων ως προς το ύφος του κειμένου

Ενεστώτας και ιστορικός Ενεστώτας

- Δίνεται στην αφήγηση η αίσθηση της αμεσότητας, της ζωντάνιας, καθώς και της διάρκειας.
- Τα αφηγούμενα γεγονότα αποκτούν διαχρονικότητα και επικαιρότητα.
- Κεντρίζει το ενδιαφέρον του αναγνώστη, που αντιμετωπίζει την αφήγηση ως σύγχρονο, τωρινό γεγονός.

Παρακείμενος με σημασία παροντικού χρόνου

Η σύνδεση παρελθοντικών γεγονότων με το παρόν, ενισχύει τη ζωντάνια του κειμένου.

ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

- α.** Ο **Παρατατικός** δηλώνει μια ενέργεια που γινόταν/ επαναλαμβανόταν στο παρελθόν.
- β.** Ο **Αόριστος** δηλώνει κατά κανόνα μια ενέργεια που έγινε και τελείωσε στο παρελθόν. Συχνά χρησιμοποιείται σε γνωμικά και παροιμίες (γνωμικός αόριστος).
- γ.** Ο **Υπερσυντέλικος** δηλώνει κατά κανόνα μια ενέργεια που έγινε στο παρελθόν πριν αρχίσει κάποια άλλη που επίσης έγινε στο παρελθόν.

Η λειτουργία του Παρατατικού στο νόημα του κειμένου

- Απόδοση διάρκειας στα γεγονότα της αφήγησης.
- Καταγραφή συνηθειών: παρουσιάζονται η καθημερινότητα ή οι συνήθειες ενός ήρωα κατά το παρελθόν.
- Παρουσιάζονται με συνοπτικό τρόπο το ιστορικό κλίμα, οι συνθήκες διαβίωσης μιας ευρύτερης ομάδας, προσφέροντας μία σαφή εικόνα του άμεσου ή απώτερου του παρελθόντος.
- Θαμιστική αφήγηση: γεγονότα που συνέβαιναν κατ' επανάληψη στο παρελθόν αναφέρονται μία φορά σε επίπεδο αφήγησης, επιτυγχάνοντας νοηματική πύκνωση.

Η λειτουργία του Παρατατικού στο ύφος του κειμένου

- Παραστατικό και γλαφυρό ύφος: η δυνατότητα του παρατατικού να μεταδίδει την αίσθηση της επανάληψης, επιτρέπει τη με ζωντάνια απόδοση γεγονότων και ενεργειών του παρελθόντος. Η περιεκτικότητα της θαμιστικής αφήγησης καθιστά τον λόγο σαφέστερο.
- Λιτό και πυκνό ύφος: με την περιεκτική διάσταση του παρατατικού χρόνου, καθίσταται εφικτή η λιτή και πυκνή παρουσίαση γεγονότων του παρελθόντος, με την αφήγηση να αποκτά γοργό ρυθμό.
- Νοσταλγικό και μελαγχολικό ύφος: όταν ο αφηγητής προβαίνει σε ανάκληση παρελθοντικών γεγονότων, το ύφος μπορεί να γίνει νοσταλγικό και μελαγχολικό.

Η λειτουργία του Αορίστου στο νόημα του κειμένου

- Καταγραφή μοναδικών γεγονότων που ανήκουν στο παρελθόν του ήρωα.
- Αναδρομή στο παρελθόν, προκειμένου να παρουσιαστούν διαφωτιστικά για τον αναγνώστη γεγονότα που επηρέασαν την προσωπικότητα ή τη συμπεριφορά του ήρωα.

Η λειτουργία του Αορίστου στο ύφος του κειμένου

- Η αφήγηση του γεγονότων του παρελθόντος με τον επιγραμματικό τρόπο του αορίστου καθιστά το ύφος λιτό και παραστατικό.
- Όταν αξιοποιείται σε αφηγήσεις προσωπικού χαρακτήρα, το ύφος γίνεται εξομολογητικό: με την ανάκληση θετικών εμπειριών το ύφος αποκτά νοσταλγική διάθεση, ενώ σε περίπτωση ανάκλησης δυσάρεστων, τραγικών, βίαιων γεγονότων το ήθος μπορεί να γίνει πιο σκοτεινό.

Η λειτουργία του Υπερσυντελικού στο νόημα του κειμένου

Μέσω του υπερσυντελικού επιτυγχάνονται λειτουργίες ανάλογες με αυτές του αορίστου με τη διαφορά ότι αναφέρονται σε γεγονότα και εμπειρίες από το απώτερο παρελθόν των ηρώων.

Η λειτουργία του Υπερσυντελικού στο ύφος του κειμένου

Ως παρελθοντικός χρόνος ο υπερσυντελικός επηρεάζει για το ύφος του κειμένου κατά τρόπο παρόμοιο με τον αόριστο, υπό την έννοια πως μπορεί να προσδώσει εξομολογητική ή και νοσταλγική διάσταση στο κείμενο.

ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

- α. Ο Συνοπτικός Μέλλοντας** δηλώνει μια ενέργεια που θα γίνει και θα τελειώσει σε κάποια μελλοντική στιγμή.
- β. Ο Εξακολουθητικός Μέλλοντας** δηλώνει μια ενέργεια που θα γίνεται/ επαναλαμβάνεται στο μέλλον.
- γ. Ο Συντελεσμένος Μέλλοντας** δηλώνει μια μελλοντική ενέργεια που θα έχει τελειώσει, πριν τελειώσει μια άλλη ενέργεια.

Η λειτουργία των μελλοντικών χρόνων στο νόημα του κειμένου

- Προϊδεασμός του αναγνώστη, προκειμένου να ενισχύσει τον ενδιαφέρον των αναγνωστών.
- Πρόδρομη αφήγηση μελλοντικών γεγονότων.
- Καταγραφή σχεδίων, σκέψεων, προσδοκιών του ήρωα για το μέλλον. Οι μελλοντικοί χρόνοι ενέχουν έντονο το στοιχείο της αβεβαιότητας/ υποκειμενικότητας, εφόσον συχνά οι επιδιώξεις ανατρέπονται ή διαψεύδονται.

Η λειτουργία των μελλοντικών χρόνων στο ύφος του κειμένου

- Όταν αξιοποιούνται για να προϊδεάσουν τους αναγνώστες ή για κάποια πρόδρομη αφήγηση, ενδέχεται να λειτουργούν υπονομευτικά απέναντι στις προσδοκίες ή τις ελπίδες του ήρωα, καθιστώντας το ύφος δραματικό, απαισιόδοξο ή και ειρωνικό.
- Η αξιοποίηση μελλοντικών χρόνων προκειμένου να καταγραφούν τα σχέδια και οι προσδοκίες των ηρώων για το μέλλον τους, καθιστά το ύφος ζωηρό και εύθυμο.
- Όταν αξιοποιούνται για να καταγραφεί η αγωνία, ο φόβος των ηρώων για τα όσα δεινά τους επιφυλάσσει το μέλλον, προσδίδουν στο ύφος του κειμένου μια πιο μελαγχολική ή και δυσοίωνη διάσταση.

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΕΓΚΛΙΣΕΩΝ ΣΤΟ ΝΟΗΜΑ ΚΑΙ ΤΟ ΥΦΟΣ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Κάθε έγκλιση προσδίδει διαφορετικό τόνο και νόημα στα λόγια και τις σκέψεις ενός προσώπου, επηρεάζοντας κατ' επέκταση με αντίστοιχο τρόπο και το ύφος του κειμένου. Ομοίως κάθε έγκλιση υποδηλώνει και μια ουσιαστική διαφοροποίηση στο νόημα κάθε ρήματος. Είναι, επομένως, αναγκαίο να μελετηθούν και να κατανοηθούν οι νοηματικές διαφορές μεταξύ των εγκλίσεων, εφόσον καθορίζουν το ιδιαίτερο κάθε φορά νόημα των ρημάτων και κατ' επέκταση ενός ευρύτερου χωρίου.

α. ΟΡΙΣΤΙΚΗ

Η οριστική εκφράζει κατά κανόνα μια ενέργεια ή μια κατάσταση **πραγματική** και **βέβαια**, αλλά και:

- δυνατότητα
- ευχή
- υπόθεση
- πιθανότητα
- παράκληση

β. ΥΠΟΤΑΚΤΙΚΗ

Η υποτακτική εκφράζει κατά κανόνα το **ζητούμενο**, το **ενδεχόμενο** και το **επιθυμητό**, αλλά και:

- προτροπή
- απορία
- υπόθεση
- πιθανότητα
- παραχώρηση
- απαγόρευση
- δυνατότητα
- πρόθεση/ επιθυμία

γ. ΠΡΟΣΤΑΚΤΙΚΗ

Η προστακτική μπορεί να εκφράζει **προσταγή**, **παράκληση**, υποχρέωση

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ ΣΤΟ ΝΟΗΜΑ ΚΑΙ ΤΟ ΥΦΟΣ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Τα ρηματικά πρόσωπα αποκαλύπτουν ποιο είναι το πρόσωπο που πρωταγωνιστεί σε μία ιστορία, βιώνει τις εμπειρίες ή εκφράζει τις σκέψεις που φέρουν το νοηματικό βάρος του κειμένου. Κατά αυτό τον τρόπο, ο αναγνώστης μπορεί να αντιληφθεί τον βαθμό εμπλοκής κάθε προσώπου με τα γεγονότα της ιστορίας και κατ' επέκταση την υποκειμενικότητα ή την αντικειμενικότητα των απόψεων του, την πραγματική γνώση των περιστάσεων ή την καταγραφή εικασιών, όπως και την πιθανή προσπάθειά του να δικαιολογήσει μία κατάσταση ή μία πράξη που ενδεχομένως τον αφορά άμεσα.

α. Α' ΠΡΟΣΩΠΟ

Η επιλογή του α' προσώπου στο πλαίσιο της αφήγησης έχει σαφή αντίκτυπο και διαμόρφωση του ύφους, εφόσον κάθε ρηματικό πρόσωπο προσδίδει διαφορετικές ιδιότητες. Το α' ενικό πρόσωπο, για παράδειγμα, είναι συνυφασμένο με τη διαμόρφωση ενός πιο **προσωπικού**, **εξομολογητικού ύφους**, καθώς δημιουργείται η αίσθηση πως ο αφηγητής καταγράφει προσωπικές εμπειρίες και μύχιες σκέψεις του.

β. Β' ΠΡΟΣΩΠΟ

Το β' πρόσωπο, από την άλλη, προσδίδει στο ύφος **θεατρικότητα**, αλλά και **διδακτικό ή προτρεπτικό τόνο**.

γ. Γ' ΠΡΟΣΩΠΟ

Ενώ, το γ' πρόσωπο είναι περισσότερο ταυτισμένο με την **αντικειμενικότητα** και την **αποστασιοποίηση**, μιας και ανήκει συνήθως σε έναν ετεροδηγητικό, παντογνώστη αφηγητή, ο οποίος δεν έχει προσωπική, συναισθηματική ή άλλη εμπλοκή με τα γεγονότα που αφηγείται.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ

1. Στα ακόλουθα αποσπάσματα να εξηγήσετε πώς η επιλογή του κυρίαρχου γραμματικού χρόνου επηρεάζει το νόημα και το ύφος στο κείμενο.

...Εμείς είμαστε αμέτρητοι ακριβώς επειδή είμαστε σκόρπιοι, είμαστε μια πολιτεία ολόκληρη, που ζει σαν έμβρυο εφιαλτικό μέσα στην κοιλιά μιας γκαστρωμένης πάλι Αθήνας. Φαινόμαστε, αλλά και δεν φαινόμαστε. Διαθέτουμε όλη την ποικιλία των ανθρώπων κάθε πόλης, με άλλα λόγια δεν είμαστε μόνο καλοί ή κακοί, αγράμματοι ή σπουδαγμένοι, εργένηδες ή πρώην οικογενειάρχες, το ένα ή το άλλο από τούτα τα συνηθισμένα. Είμαστε κάθε είδους χαρακτήρες, έχουμε διαφορετική κοινωνική προέλευση, ο καθείς έχει διαφορετική ιστορία ζωής, αληθινή ή ψεύτικη...

Ρέα Γαλανάκη, *Η Άκρα Ταπείνωση*

Όπως σας είπα ήδη, τα πιο ενοχοποιητικά έγγραφα τα είχα στείλει την τελευταία στιγμή με τον οικονόμο μου στον θείο μου. Άραγε τα είχε παραλάβει; Ή μήπως όχι; Και πόσα είχε προδώσει εκείνος ο υπάλληλος; Πόσες επιστολές είχαν πέσει στα χέρια τους, πόσα είχαν καταφέρει εν τω μεταξύ να αποσπάσουν από κάποιον απρόσεκτο καλόγερο στα γερμανικά μοναστήρια που εκπροσωπούσαμε; Και ρωτούσαν, ρωτούσαν αδιάκοπα. Ποιες μετοχές είχα αγοράσει για εκείνο το μοναστήρι, με ποιες τράπεζες είχα αλληλογραφία, γνώριζα τον κύριο τάδε ή δεν τον γνώριζα, είχα λάβει γράμματα από την Ελβετία ή από το Στεενοκέρτσελ;

Στέφαν Τσβάιχ, *Σκακιστική Νουβέλα*

Όταν θα έχουμε πια γίνει ολότελα μαλθακοί και εκφυλισμένοι, όταν θα καταρρεύσουμε εσωτερικά και θα διαλυθούμε, οι Ινδιάνοι θα αναλάβουν τότε τη γη που τόσα απεγνωσμένα πασχίσαμε να ερημώσουμε. Θα βγουν από τα ξεροτόπια τα οποία μετατρέψαμε σε Εξηρημένες περιοχές για τους Παρίες και θα διεκδικήσουν και πάλι τα δάση και τα ρυάκια που ήσαν κάποτε δικά τους. Η γη θα ησυχάσει ξανά όταν εμείς φύγουμε: όχι πια εργοστάσια αποκρουστικά και βιομηχανίες επεξεργασίας, όχι πια υψικάμινοι, καμινάδες και τσιμινιέρες. Οι άνθρωποι θα γίνουν και πάλι διορατικοί και τηλεπαθητικοί.

Χένρι Μίλερ, *Κλιματιζόμενος Εφιάλτης*

2. Ποιο πρόσωπο χρησιμοποιείται στο κάτωθι απόσπασμα και πώς επηρεάζει η χρήση αυτού του προσώπου το νόημα και το ύφος του κειμένου;

Για σκέψου να μην πρόφταινα
κι αυτό το καλοκαίρι
να δω το φως ξανά εκτυφλωτικό
να νιώσω την αφή του ήλιου στο κορμί μου
να οσμιστώ δροσερές και χαλασμένες μυρωδιές
να γευτώ γλυκόξινες και πιπεράτες γεύσεις
ν' ακούω τα τζιτζίκια ως τα κατάβαθα της νύχτας
να καταλαβαίνω τούς δικούς μου που αγαπώ
να μην αδημονώ μ' αυτούς που με στηρίζουν
να σκέφτομαι κι εκείνους που θέλησα να ξεχάσω

να βρίσκω φίλους που έρχονται από μακριά
ν' αφήνω κι άλλες ζωές να μπαίνουν στη δική μου
να κολυμπάω σε θάλασσες ζεστές
ν' αντικρίζω φρέσκα σώματα γυμνά
ν' αναπολήσω έρωτες, να ονειρευτώ καινούργιους
ν' αντιληφθώ τα πράγματα που αλλάζουν.
Έτσι καθώς τα πρόφτασα αυτό το καλοκαίρι
λέω να ελπίζω για προσεχή Χριστούγεννα
για κάποια επόμενη Πρωτοχρονιά
– άσε να δούμε και για παραπέρα.

Τίτος Πατρίκιος, *Άλλο Ένα Καλοκαίρι*